

Микола ГАЛІВ,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка (Дрогобич, Україна) halivm@yahoo.com

Уляна ГАЛІВ,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка (Дрогобич, Україна) mishchuk_u@ukr.net

РАДЯНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У ДРОГОБИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ (1939 – 1941)¹

У статті проаналізовано заходи радянської влади, спрямовані на організацію освіти дорослих у Дрогобицькій області України впродовж 1939 – 1941 рр. Встановлено, що влада створила розгалужену систему різних типів навчальних установ для дорослих: шкіл і гуртків з ліквідації анальфабетизму, вечірніх шкіл, фахових курсів та гуртків підвищення кваліфікації. Акцентовано не лише на освітній місії цих установ, але показано їхнє завдання щодо комуністичної індоктринації місцевого населення. Зроблено спробу визначити ефективність роботи навчальних установ для дорослих.

Ключові слова: радянська освіта дорослих, Дрогобицька область, ліквідація неписьменності.

Mykola HALIV,

PhD (Education), Associate Professor of the Department of History of Ukraine
of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Ukraine) halivm@yahoo.com

Ulyana HALIV,

PhD (Philology), Associate Professor of the Department of Ukrainian Language
of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Ukraine) mishchuk_u@ukr.net

SOVIETIZATION OF THE SYSTEM OF ADULT EDUCATION IN THE DROHOBYCH REGION (1939 – 1941)

The activities of the Soviet government regarding the organization of adult education in Drohobych region of Ukraine in 1939 – 1941 are analyzed in this article. The government established a diversified system of various types of adult education institutions: schools and educational circles for the elimination of illiteracy, evening schools, professional courses and advanced training groups. This was done with a

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грошовій підтримці Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом, договір Ф77/80–2018

dual purpose: 1) to ensure the formation of communist consciousness among adults; 2) to prepare workers for the work in Soviet enterprises, organizations and institutions. In 1940 for all western regions of Ukraine a unified system for organizing non-literate learning was established, with clear timelines for the beginning and end of the school year. Soviet historians write that in 1940 in Drohobych region 14 600 illiterate people were taught to read and write. The authors have doubts about these conclusions. The authors have tried to determine the effectiveness of adult education. They conclude that the effectiveness of the circles for the elimination of illiteracy was minimal. The memoirs of people, who mention that the teaching of illiterates was hardly carried out, are given in this article. The creation of evening schools for adults, the organization of training courses, in special courses for the study of the Ukrainian language, is positively estimated by the author of this article.

Key words: Sovietization, adult education, Drohobych region, elimination of illiteracy.

Постановка проблеми. Проблема освiти дорослих особливо актуалiзувалася на сучасному етапi розвитку цивiлізованого суспiльства. Зокрема, у педагогiчнiй науцi з'явився новий напрям досліджень – педагогiчна (освiтня) акмеологiя, що будеться на широких мiждисциплiнарних засадах. У контекстi таких iнтелектуальних вiянь з'являється необхіднiсть простежити iсторiю становлення системи освiти дорослих в Украiнi, яка сягає своїм корiнням у часи появи освiтнiх курсiв рiзного профiлю (друга половина ХІХ ст.), масової лiквiдацiї неписьменностi серед дорослих (20 – 30-тi рр. ХХ ст.). На захiдних землях Украiни, зокрема й Дрогобиччинi, система освiти дорослих була розгорнута пiсля вклучення рeгiону до складу СРСР. Звiсно, елементи цiєї системи з'явилися в краї ще наприкiнцi ХІХ ст. як результат громадської iнiцiативи Церкви, культурно-освiтнiх товариств, частково полiтичних партiй та органiзацiй тощо. Проте зi встановленням радянського тоталiтарного режиму до цього процесу долучилася держава як системоутворювальний чинник, що надав освiти дорослих масового i структурованого масштабу. Перший етап становлення такої системи у нашому краї припадає саме на початковий перiод утвердження радянського режиму (1939 – 1941).

Аналіз досліджень. Уже в перші пiслявоєнні роки почали з'являтися працi присвяченi радянським перетворенням у сферi освiти на приєднаних у 1939 р. захiдноукраїнських землях (Іванова, 1950). Власне у радянськiй iсторiографiї цей аспект висвiтлено найповнiше, але з вiдповiдними iдеологiчними субстра-тами. Так у працях В. Варецького (Варецький, 1960), С. Гутянського (Гутянський, 1960), І. Кошарного (Кошарний, 1957; Кошарний та iн., 1957; Кошарний, 1975), В. Лiтрянського (Лiтрянський, 1957), Т. Соколовської (Соколовська, 1957) та iнших акцентується увага на заходах радянських властей щодо освiти дорослого населення у рамках гурткiв, курсiв, вечiрнiх шкiл тощо. Сучаснi дослідники В. Ковалюк (Ковалюк, 1993), О. Гуменюк (Гуменюк, 2008) здебiльшого викривають полiтико-iдеологiчнi аспекти органiзацiї радянськими властями освiти дорослих у захiдних областях Украiни. У цьому ж рiччизi працюють i польськi вченi (Bonusiak, 2006; Czop, 1999; Hryciuk, 2000; Trela-Mazur, 1997), котрi переважно вказують на негативнi культурно-освiтнi наслiдки радянiзацiї для польського населення рeгiону. Назагал, констатуємо вiдсутнiсть у сучаснiй

історіографії досліджень, присвячених радянській освіті дорослих на теренах Дрогобищини у період початкового утвердження радянського режиму.

Мета статті – проаналізувати заходи радянських властей щодо організації і функціонування системи освіти дорослих у Дрогобицькій області впродовж вересня 1939 – червня 1941 рр.

Виклад основного матеріалу. Організація системи освіти дорослих диктувалася як політичними, так і економічними потребами. Більшовицька влада намагалася забезпечити собі формування комуністично свідомого і більш-менш фахово підготовленого робітника за допомогою створення різних типів навчальних установ: шкіл і гуртків з ліквідації анальфабетизму, вечірніх шкіл, фахових курсів та гуртків підвищення кваліфікації.

Одним із важливих і першочергових завдань радянських органів влади у галузі народної освіти в західних областях була ліквідація неписьменності. Однак не варто трактувати турботу про письменність місцевого населення лише як позитивний аспект соціальної політики радянської держави. У лікнепі більшовики також бачили шлях до поширення ідеологічного впливу на маси, часто цитуючи слова В. Леніна: «Неписьменна людина стоїть поза політикою». Тому задля політизації особистості, точніше перетворення у прихильника єдиної в країні партії, доцільно було навчити її читати та писати, щоб «відкрити ворота» у свідомість більшовицькій друкованій пропаганді.

На час встановлення радянської влади на тій території колишніх Львівського та Станіславського воєводств, яка пізніше увійшла до Дрогобицької області, налічувалося 181 тис. неписьменних, з них у Дрогобицькому повіті – 7 тис. Нова влада доволі швидко приступила до організації лікнепу. Уже при повітових тимчасових управліннях були сформовані комісії з ліквідації неписьменності, які передусім займалися створенням спеціальних лікнепівських гуртків і шкіл. Наприклад, у перший же місяць у Дрогобицькому повіті організовано школи, гуртки і курси для ліквідації неписьменності на заводах «Польмін», «Галіція», при школі № 6 у Дрогобичі, а також селах Орів-Зимівки, Рибник, Ясениця Сільна, Колпець, Гаї Нижні, Гаї Вижні, Раделич, Болехівці. У цих школах на початок грудня 1939 р. навчалася приблизно 500 осіб (Швець, 1939: 2; Кошарний, 1957: 252–253). Стільки ж навчалася в організованих на всіх нафтокопальнях Борислава вечірніх школах з ліквідації неписьменності і малописьменності (Вечірні школи, 1940: 4). На кінець грудня 1939 р. у Дрогобицькому повіті було створено ще 27 вечірніх курсів для ліквідації неписьменності, зокрема в Дрогобичі при школах № 3, 6, 8 (Сидоров, 1939: 3). Загалом до кінця 1939 р. в області, за даними І. Кошарного, функціонувало 465 шкіл з ліквідації неписьменності, які охоплювали 19 700 осіб, та 150 шкіл для малописьменних, де навчалася 4 тис. осіб (Кошарний, 1957: 253). З них лише на Стрийщині, за даними тамтешнього секретаря повіткому КП(б)У А. Кулика, організовано 61 школу для дорослих, в яких 135 вчителів навчали 2 300 неписьменних і 1 541 малописьменних (Кулик, 1939: 2), а на Самбірщині у січні 1940 р. нараховувалося 77 шкіл для навчання неписьменних і малописьменних, що охоплювали понад 2 000 осіб (По сторінках, 1940: 4). Однією з найбільших була школа у селі Ракове, де налічувалося 130 анальфabetів (Кріль, 2010: 53–54).

У 1940/41 навч. році робота з ліквідації неписьменності та малописьменності розгорнулася в усіх районах Дрогобицької області. 1940 року для всіх західних областей була встановлена єдина система організації навчання неписьменних та малописьменних, визначені чіткі терміни початку і закінчення навчального року, що вносило певний порядок в роботу цих шкіл (Кошарний, 1957: 253). До справи ліквідації неписьменності, крім вчителів, залучалась широка громадськість, передовсім представники інтелігенції. Згідно з твердженнями радянських істориків, протягом перших восьми місяців існування нової влади на Дрогобиччині свою неписьменність ліквідували 14 600, а до кінця 1940 р. аж 24 600 осіб (Кошарний, 1957: 253; Кошарний та ін., 1957: 173; Літянський, 1957: 16). Зауважимо, що такі високі результати, очевидно, почерпнуті з партійно-державних звітів та періодики, але вони аж ніяк не відображають реальну ефективність боротьби з анальфетизмом. Зрештою, як правильно зауважив В. Бонусяк, на сьогодні в історичній та історико-педагогічній науках це питання не досліджено (Bonusiak, 2006: 315). Спогади ж свідчать, що курси часто проводилися «для галочки». Уже під час нацистської окупації вчитель М. Синиця в часописі «Самбірські вісті» (1.11.1941 р.), описуючи роботу курсів неписьменних та малописьменних, згадував: «Інколи на обнятих списком обов'язаних відвідувачів являлося заледве кілька і то все свіжі, а було й зовсім ніхто не прийшов. Метою курсів була головно пропаганда. З роботи здавав учитель щомісяць письмовий звіт, звичайно в рожевих красках, що тільки-то «студентів» покінчили курси з таким-то успіхом... До цієї роботи так курсанти, як учитель, ставились з обридженням...» (Синиця, 1941: 2). Один із мешканців с. Добрівляни у дрогобицькій газеті «Вільне слово» (25.07.1941 р.), розповідаючи про лікнеп, зазначав, що, згідно зі звітами сільради, 95 % анальфетів ліквідували свою неписьменність, однак, насправді жодна людина не навчилася читати і писати (Я.К., 1941: 2).

Поруч із розгортанням роботи з ліквідації неписьменності та малописьменності в області створювалися вечірні семирічні і середні школи для дорослих. Систему радянської середньої освіти дорослих, як відомо, було реорганізовано у липні 1936 р. й утворено два типи шкіл: неповна середня школа дорослих – на базі початкової школи (4 класи) з трирічним терміном навчання; середня школа дорослих на базі НСШ (7 класів) також з трирічним терміном навчання (Народна освіта, 1967: 257).

Перші середні школи для дорослих були створені у Дрогобичі та Бориславі. Уже 1 грудня 1939 р. з'явилося повідомлення про відкриття відділом народної освіти в Дрогобичі з 6 грудня у будинку гімназії й ліцею з українською мовою навчання № 1 загальноосвітньої середньої школи для дорослих віком 16 – 32 роки. Підкреслювалося, що навчання проводитиметься за програмами 5 – 10-х класів, які відповідають 5 – 6 класам вселюдських шкіл та чотирьом класам загальноосвітньої гімназії (Оголошення, 1939: 2). Уже на середину грудня в ній працювало 12 учителів та навчалось 307 осіб (Гуртки, 1939: 4; Донець, 1940: 4). Приблизно тоді ж постала вечірня середня школа для дорослих і в Бориславі, де на січень 1940 р. здобувало освіту 400 робітників та службовців (Вечірні школи, 1940: 4).

Неповні середні школи для дорослих були відкриті, зокрема, у Стрию (Кулик, 1939: 2), селі Бережниця Королівська Жидачівського району

(Гамлій, 1941: 3), а в Дрогобичі, згідно з постановою Раднаркому УРСР від 19 грудня 1939 р., у приміщенні «Народного дому» організовано вечірню музичну школу для навчання дорослих без відриву від виробництва (Культурне життя, 1995: 70). Загалом у 1939/40 навч. році в області нараховувалося 17 вечірніх шкіл для дорослих. Уже на вересень 1940 р. на Дрогобиччині працювало 32 (8 середніх та 24 семирічних) школи для дорослих, в яких навчалося 3 954 особи без відриву від виробництва. Протягом 1940/41 навч. року їх кількість зросла до 36 (Кошарний та ін., 1957: 171; Літянський, 1957: 16).

Поступово набувала поширення і курсова система навчання, спрямована на підвищення кваліфікації працівників. Зазвичай, їх організовували та проводили установи та організації, що потребували більш підготовлених кадрів. Наприклад, для підвищення кваліфікації бухгалтерів Дрогобича обласний фінвідділ у грудні 1939 р. організував курси, на яких навчалися головні бухгалтери майже усіх установ міста (Курси, 1940: 2). Незабаром Обласна споживча спілка організувала курси підготовки кооперативних кадрів, однак замість запланованих 210 курсантів там навчалося 98 осіб. З цього приводу було прийнято постанову бюро обкому від 4 квітня 1940 р., згідно з якою голова Облспоживспілки Волков зобов'язувався протягом 10 днів підібрати з числа «перевічених робітників, селян, інтелігенції» курсантів і довести їх кількість до 210 осіб (ДАЛО. Ф. 5001. Оп.1. Спр. 19. Арк. 140–141). Цікаво, що для багатьох працівників польської та єврейської національностей утворювали гуртки з вивчення української мови. Наприклад, у листопаді 1939 р. при клубі села Нове Місто Добромільського району почав працювати саме такий гурток, в якому навчалося 53 особи, переважно поляки і євреї (Вивчають, 1940: 4).

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що більшовицька влада доволі швидко створила розгалужену систему різних типів навчальних установ для дорослих: шкіл і гуртків з ліквідації анальфабетизму, вечірніх шкіл, фахових курсів та гуртків підвищення кваліфікації. Безумовно, позитивним явищем стало створення вечірніх шкіл для дорослих, а також курсової системи навчання, які, однак, попри сприяння загальному та професійному освітньому рівню місцевого дорослого населення, все ж були вагомим засобом комуністичної індоктринації. Ефективність роботи навчальних установ для дорослих визначити доволі важко, але є всі підстави вважати, що оголошені владою та підхоплені радянськими істориками твердження про успішні результати, наприклад, подолання неписьменності серед дорослих, є доволі сумнівними або й зовсім сфальшованими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варецький, 1960 – Варецький В. Л. Соціалістичні перетворення у західних областях УРСР (в довоєнний період). Київ: Вид-во АН УРСР, 1960. 298 с.
2. Вечірні школи, 1940 – Вечірні школи в Бориславі // Більшовицька правда. 1940. № 16 (62). 20 січня. С. 4.
3. Вивчають, 1940 – Вивчають українську мову // Більшовицька правда. 1940. № 34 (80). 11 лютого. С. 4.
4. Гамлій, 1941 – Гамлій М. Селяни навчаються // Більшовицька правда. 1941. № 83 (433). 9 квітня. С. 3.
5. Гуменюк, 2008 – Гуменюк О. Зміни в освіті як обов'язковий крок радянізації західноукраїнських земель 1939 – 1941 рр. // Питання історії України: Збірник наукових праць. Чернівці: Технодрук, 2008. Т. 11. С. 234–238.

6. Гуртки, 1939 – Гуртки по ліквідації неписьменності // Більшовицька правда. 1939. № 34. 16 грудня. С. 4.
7. Гутянський, 1960 – Гутянський С. К. Здійснення ленінських принципів народної освіти на Україні. К.: Вид-во АН УРСР, 1960. 108 с.
8. ДАЛО – Державний архів Львівської області.
9. Донець, 1940 – Донець В. Красномовні цифри // Більшовицька правда. 1940. № 7 (53). 9 січня. С. 4.
10. Іванова, 1950 – Іванова А. М. Що зробила Радянська влада в справі ліквідації неписьменності серед дорослих. Харків: Радянська школа., 1950. 92 с.
11. Кошарний, 1957 – Кошарний І. Я. Культурне будівництво на Дрогобиччині в 1939 – 1941 роках // 40 років Великого Жовтня. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1957. С. 246–262.
12. Кошарний, 1975 – Кошарний І. Я. У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у воз'єднаних областях Української РСР (1939 – 1958 рр.). Львів: Вища школа, 1975. 238 с.
13. Кошарний та ін., 1957 – Кошарний І. Я., Підпригоршук М. В., Гапшенко І. І., Скрипник К. І. Радянська Дрогобиччина. Дрогобич: Дрогобицьке обласне вид-во, 1957. 202 с.
14. Кріль, 2010 – Кріль М. Старосамбірщина на початку Другої світової війни (вересень 1939 – червень 1941 рр.) // Літопис Бойківщини. 2010. Ч. 2/79(90). С. 44–59.
15. Кулик, 1939 – Кулик А. У звільненому Стрию // Більшовицька правда. 1939. № 42. 26 грудня. С. 2.
16. Культурне життя, 1995 – Культурне життя в Україні. Західні землі: Документи і матеріали. Т. 1 (1939 – 1953). К., 1995. 748 с.
17. Курси, 1940 – Курси бухгалтерів // Більшовицька правда. 1940. № 11 (57). 14 січня. С. 2.
18. Літянський, 1957 – Літянський В. В. До питання розвитку загальноосвітньої школи на Дрогобиччині // Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. Івана Франка. Вип. III. Дрогобич, 1957. С. 5–32.
19. Народна освіта, 1967 – Народна освіта та педагогічна наука в Українській РСР (1917 – 1967) / Ред. кол.: Бондар А. Г., Дзевєрін О. Г. та ін. – К.: Рад школа, 1967. 482 с.
20. Оголошення, 1939 – Оголошення [про відкриття середньої школи для дорослих] // Більшовицька правда. – 1939. № 22. 1 грудня. С. 2.
21. По сторінках, 1940 – По сторінках газет // Більшовицька правда. 1940. № 18 (64). 22 січня. С. 4.
22. Сидоров, 1939 – Сидоров Б. Зникає темрява // Більшовицька правда. 1939. № 42. 26 грудня. С. 3.
23. Синиця, 1941 – Синиця М. Учитель під большевицьким чоботом // Самбірські вісті. 1941. Ч. 26. 1 листопада. С. 2.
24. Соколовська, 1957 – Соколовська Т. Г. Культурне будівництво в західних областях УРСР в перші роки Радянської влади (вересень 1939 р. – червень 1941 р.) // 40 років Великого Жовтня. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1957. С. 224–245.
25. Швець, 1939 – І. Ш. (Іван Швець). Використують право на освіту // Більшовицька правда. 1939. № 29. 10 грудня. С. 2.
26. Я. К., 1941 – Я. К. Відроджуються наші українські села (допис з Добрівлян) // Вільне слово. 1941. № 8. 25 липня. С. 2.
27. Bonusiak, 2006 – Bonusiak W. Polityka ludnościowa i ekonomiczna ZSRR na okupowanych ziemiach polskich w latach 1939–1941 («Zachodnia Ukraina» i «Zachodnia Białoruś»). Rzeszów: Wyd-wo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006. 475 s.
28. Czop, 1999 – Czop E. Sowietyzacja oświaty we Lwowie (1939 – 1941) // Львів: місто–суспільство–культура. Львів, 1999. С. 592–598.
29. Hryciuk, 2000 – Hryciuk G. Polacy we Lwowie 1939 – 1944. Życie codzienne. Warszawa: Książka i Wiedza, 2000. 432 s.
30. Trela-Mazur, 1997 – Trela-Mazur E. Polityka oświatowa na okupacyjnych ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1939–1941. Wybrane zagadnienia // Wrocławskie studia Wschodnie. 1997. № 1. S. 105–107.

REFERENCES

1. Varetskyi, 1960 – Varetskyi V. L. Sotsialistychni peretvorennia u zakhidnykh oblastiakh URSSR (v dovoiennyi period) [Socialist transformations in the western regions of the Ukrainian SSR (in the prewar period)]. Kyiv: Vyd-vo AN URSSR, 1960. 298 s. [in Ukrainian]
2. Vechirni shkoly, 1940 – Vechirni shkoly v Boryslavi [Evening schools in Boryslav]. Bilshovytska pravda. 1940. № 16 (62). 20 sichnia. S. 4. [in Ukrainian]
3. Vyvchaiut, 1940 – Vyvchaiut ukrainsku movu [Learn Ukrainian]. Bilshovytska pravda. 1940. № 34 (80). 11 liutoho. S. 4. [in Ukrainian]
4. Hamlii, 1941 – Hamlii M. Seliany navchajutsia [Peasants are learning]. Bilshovytska pravda. 1941. № 83 (433). 9 kvitnia. S. 3. [in Ukrainian]
5. Humeniuk, 2008 – Humeniuk O. Zminy v osviti yak oboviazkovyi krok radianizatsii zakhidnoukrainskykh zemel 1939 – 1941 rr. [Changes in education as an obligatory step of Sovietization of the West Ukrainian lands from 1939 to 1941]. Pytannia istorii Ukrainy: Zbirnyk naukovykh prats. Chernivtsi: Tekhnodruk, 2008. T. 11. S. 234–238. [in Ukrainian]
6. Hurtky, 1939 – Hurtky po likvidatsii nepysmennosti [Circles for the elimination of illiteracy]. Bilshovytska pravda. 1939. № 34. 16 hrudnia. S. 4. [in Ukrainian]
7. Hutianskyi, 1960 – Hutianskyi S. K. Zdiisnennia leninskykh pryntsyviv narodnoi osvity na Ukraini [Implementation of the Leninist principles of public education in Ukraine]. K.: Vyd-vo AN URSSR, 1960. 108 s. [in Ukrainian]
8. DALO – Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti [State Archive of Lviv Region]. [in Ukrainian]
9. Donets, 1940 – Donets V. Krasnomovni tsyfry [Columnal numbers]. Bilshovytska pravda. 1940. № 7 (53). 9 sichnia. S. 4. [in Ukrainian]
10. Ivanova, 1950 – Ivanova A. M. Shcho zrobyla Radianska vlada v spravi likvidatsii nepysmennosti sered doroslykh [What did the Soviet authorities do in the elimination of illiteracy among adults]. Kharkiv: Radianska shkola., 1950. 92 s. [in Ukrainian]
11. Kosharnyi, 1957 – Kosharnyi I. Ya. Kulturne budivnytstvo na Drohobychchyni v 1939 – 1941 rokakh [Cultural construction in Drohobych in 1939 – 1941]. 40 rokiv Velykoho Zhovtnia. Lviv: Vyd-vo Lvivskoho un-tu, 1957. S. 246–262. [in Ukrainian]
12. Kosharnyi, 1975 – Kosharnyi I. Ya. U suziri sotsialistychnoi kultury. Kulturne budivnytstvo u vozziednanykh oblastiakh Ukrainiskoi RSR (1939 – 1958 rr.) [In the constellation of socialist culture. Cultural construction in the reunited regions of the Ukrainian SSR (1939 – 1958)]. Lviv: Vyshcha shkola, 1975. 238 s. [in Ukrainian]
13. Kosharnyi ta in., 1957 – Kosharnyi I. Ya., Pidpryorshchuk M. V., Hapshenko I. I., Skrypnyk K. I. Radianska Drohobychchyna [Soviet Drohobych Region]. Drohobych: Drohobyt'ske oblasne vyd-vo, 1957. 202 s. [in Ukrainian]
14. Kril, 2010 – Kril M. Starosambirshchyna na pochatku Druhoi svitovoi viiny (veresen 1939 – červen 1941 rr.) [Old Sambir County at the beginning of the Second World War (September 1939 – June 1941)]. Litopys Boikivshchyny. 2010. Ch. 2/79 (90). S. 44–59. [in Ukrainian]
15. Kulyk, 1939 – Kulyk A. U zvilnenomu Stryiu [In the freed Stry-city]. Bilshovytska pravda. 1939. № 42. 26 hrudnia. S. 2. [in Ukrainian]
16. Kulturne zhyttia, 1995 – Kulturne zhyttia v Ukraini. Zakhidni zemli: Dokumenty i materialy. T. 1 (1939 – 1953) [Cultural life in Ukraine. Western lands: Documents and materials. T. 1 (1939 – 1953)]. K., 1995. 748 s. [in Ukrainian]
17. Kursy, 1940 – Kursy bukhhalteriv [Accountants courses]. Bilshovytska pravda. 1940. № 11 (57). 14 sichnia. S. 2. [in Ukrainian]
18. Litiatskyi, 1957 – Litiatskyi V. V. Do pytannia rozvytku zahalnoosvitnoi shkoly na Drohobychchyni [On the issue of development of a secondary school in Drohobych]. Naukovi zapysky Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo instytutu im. Ivana Franka. Vyp. III. Drohobych, 1957. S. 5–32. [in Ukrainian]
19. Narodna osvita, 1967 – Narodna osvita ta pedahohichna nauka v Ukrainiskii RSR (1917 – 1967) [Popular education and pedagogical science in the Ukrainian SSR (1917 – 1967)] / Red. kol.: Bondar A. H., Dzeverin O. H. ta in. – K.: Rad shkola, 1967. 482 s. [in Ukrainian]

20. Oholoshennia, 1939 – Oholoshennia [pro vidkryttia serednoi shkoly dlia doroslykh] [Announcements [about the opening of an adult high school]]. Bilshovytska pravda. – 1939. № 22. 1 hrudnia. S. 2. [in Ukrainian]
21. Po storinkakh, 1940 – Po storinkakh hazet [On the pages of newspapers]. Bilshovytska pravda. 1940. № 18 (64). 22 sichnia. S. 4. [in Ukrainian]
22. Sydorov, 1939 – Sydorov B. Znykaie temriava [Darkness disappears]. Bilshovytska pravda. 1939. № 42. 26 hrudnia. S. 3. [in Ukrainian]
23. Synytsia, 1941 – Synytsia M. Uchytel pid bolshevytskym chobotom [Teacher under the Bolshevik boot]. Sambirski visti. 1941. Ch. 26. 1 lystopada. S. 2. [in Ukrainian]
24. Sokolovska, 1957 – Sokolovska T. H. Kulturne budivnytstvo v zakhidnykh oblastiakh URSR v pershi roky Radianskoi vlady (veresen 1939 r. – cherven 1941 r.) [Cultural construction in the western regions of the Ukrainian Soviet Socialist Republic in the early years of Soviet power (September 1939 – June 1941)]. 40 rokiv Velykoho Zhovtnia. Lviv: Vyd-vo Lvivskoho un-tu, 1957. S. 224–245. [in Ukrainian]
25. Shvets, 1939 – I. Sh. (Ivan Shvets). Vykorystuiut pravo na osvitu [Use the right to education]. Bilshovytska pravda. 1939. № 29. 10 hrudnia. S. 2. [in Ukrainian]
26. Ya. K., 1941 – Ya. K. Vidrodzhuiutsia nashi ukraïnski sela (dopys z Dobrivlian) [Our Ukrainian villages are reviving (an article from the village Dobrivlyany)]. Vilne slovo. 1941. № 8. 25 lypnia. S. 2. [in Ukrainian]
27. Bonusiak, 2006 – Bonusiak W. Polityka ludnościowa i ekonomiczna ZSRR na okupowanych ziemiach polskich w latach 1939 – 1941 («Zachodnia Ukraina» i «Zachodnia Białoruś») [Population and economic policy of the USSR in the occupied Polish territories in the years 1939 – 1941 («Western Ukraine» and «Western Belarus»)]. Rzeszów: Wyd-wo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006. 475 s. [in Polish]
28. Czop, 1999 – Czop E. Sowietyzacja oświaty we Lwowie (1939 – 1941) [Sovietization of education in Lviv (1939 – 1941)]. Lviv: misto–suspiłstvo–kultura. Lviv, 1999. S. 592–598. [in Polish]
29. Hryciuk, 2000 – Hryciuk G. Polacy we Lwowie 1939–1944. Życie codzienne [Poles in Lviv 1939–1944. Everyday life.]. Warszawa Książka i Wiedza, 2000. 432 s. [in Polish]
30. Trela-Mazur, 1997 – Trela-Mazur E. Polityka oświatowa na okupacyjnych ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1939–1941. Wybrane zagadnienia [Educational policy in the Occupying Eastern Territories of the Second Polish Republic in 1939 – 1941. Selected Issues]. Wrocławskie studia Wschodnie. 1997. № 1. S. 105–107. [in Polish]